

Böhm szubjektív idealizmusa vívmányának mondják, hogy az emberi szellem minden tevékenységét egy közös alapra vezette vissza (monizmus). Ámde mily erőszak árán, mily ellentmondások alapján! S egyáltalán probléma, hogy integrálható-e az, ami lényegében differenciáltnak tűnik fel. Több mint valószínű, hogy Böhm lehetetlenre vállalkozott, s így rendszere e vállalkozás minden következményét magán hordozza.

FÖLDES-PAPP KÁROLY

Juhász Gyula és Oláh Gábor költői barátsága

KÖLTŐK, barátim, merre, merre éltek?

Szeretném megszorítani kezetek,
A régi, régi szép napokra kérlek,
Csak legalább egy sort üzenjeteK!
Együtt indultunk a költői hegyre,
Lelkes, bolondos és dalos csapat,
Énekre hangolt bú és balszerencse
És mentünk felhők, csillagok alatt.

Így sóhajt fel a magános Juhász Gyula egyik versében 1919-ben. Barátai, akikkel valaha együtt indult el a Négyesy-szemináriumból, csaknem mind befutott, nagy költők lettek, csak ő maradt „falusi költő” és még valaki más: Oláh Gábor. A századeleji irodalmi társaságok tagjai között talán senki sem akadt, aki úgy vágyódott volna a költői dicsőség után, mint a debreceni Rousseau, és törekvéseihez és alkotásaihoz képest neki jutott a legkevesebb az „isteni italból”. Sorsa talán valamennyi kortársáénál tragikusabb volt, mert meg kellett érnie, hogy egykori költőtársai mind befutottak a halhatatlanság fényes tavára, csak ő maradt a könnyű felejtés súlyos homályában, ismeretlenségben, kitagadottan.

Juhász Gyula és Oláh Gábor barátsága a Négyesy-órákon kezdődött. Oláh Gábor *Juhász Gyula levelei* című kiadatlan dolgozatában elmondja, hogy milyen nagy hatással volt rá a Juhász Gyulával való első találkozás. Csodálkozott, „hogy fiatal arcán hány ráncot vágott a gond, a szenvedés, vagy a rosszulélés; ha nevetett, hangtalanul szokott nevetni, a szeme sarkában legyezőszerűen futottak össze a gond barázdái. Petyhüdt volt az arca bőre, azért gyűrődhetett így össze kisebbszerű arcfintorításnál is. A feje, a koponyája kissé ferde volt, mert a homloka lecsapódott, s az is tele ráncokkal. A szája nagy, az ajaka vastag. Csak mélytűzű, sötétbarna szemében lobogott valami fanatikus láng. Ha beszélt, hevesen és idegesen beszélt, tulajdonképen a szemei mondták el igazán: mit akar.” A Négyesy-órák félelmetes bírálója, kitűnő felkészültségű, mindenről értesült vezérszónoka volt. Oláh Gábor debreceni „hori-zonú”, még akkor sík-lelkével „idegenkedve bámulja ezt a hegy-völgyes intellektust”. Sokalta a nevet, könyvcímet, adathalmazt, hi-

szen mind a ketten húsz és néhány évesek voltak. De volt benne valami kedves hűség és ezért megszerette, mit Juhász ragaszkodásával viszonzott. Mind a ketten verseket írogattak. Oláh a magáét szavalgatta, Juhász pedig négy szemkötőt olvasgatta fel a „maga kis szigorú formájú, modern szonettjeit.“ Oláh Juhászt filigrán művésznek látta. Érezte a nagy különbséget kettejük között, mégis szerette. Tudta, „hogyan nem mindennapi ember lesz belőle.“ Oláh Juhász révén ismerkedik meg Babitscsal és Kosztolányival. Meg is látogatja Üllői-úti diákszállásán Kosztolányit, aki már akkor fordítgatott, és akit olyan Goethe-féle embernek látott. Juhász Gyula volt közöttük az „irodalmi összekötő“. Juhász Gyula a Négyesy-órákon rendkívüli tudásról tanuskodó hozzászólásaival nagy tekintélyt szerzett magának és inkább tudósnak, mint költőnek látták. A külföldi irodalmi újdonságokat Juhász viszi el Oláhhoz és mikor megtudja, hogy barátja Ibsent olvassa, sőt fordítja, szárnyakat ragaszt vállaira és repülni segíti. Rosmersholm fordításával Oláh viszi be a pesti Egyetemre a nagy norvég író. Juhász Gyula és Zalai Béla pompás előadással kísérték bemutatkozását. Négyesy bámult és megdicsérte őket.

Oláh Gábor két évvel hamarabb végezte az egyetemet s Debrecenbe hanyatlott vissza. A debreceni kollégium nagy könyvtárának kis könyvtartisztje lett és 1905-től 1908-ig, párisi útjáig levelezett Juhász Gyulával. Ez a levelezés, valamint Oláh Gábornak és Juhász Gyulának egymásról írt cikkei tanuskodnak a két költő irigységmentes, tiszta barátságáról. Fialok voltak mind a ketten. És a fiatalágnak túlradó hite, a lehetőség csodálatos álma érzik soraik mögött, még ha lemondás, bánat és szomorúság van is bennük. Ezekben a levelekben van egy kicsit minden. Gátlás nélkül nyilatkoznak erről, arról, sőt, a férfi szív legrejtettebb titkairól is szólnak a kölcsönös bizalom legteljesebb jegyében. Oláh leveleiben szinte tobzódik az életkedv, csupa erő, magabizás, bár vannak önismeretének súlyos pillanatai. Juhászéi finomak, gúnyorosak, őszinték, meleg, igazak és tragikusak. Oláhnak alig van Juhászhoz intézett levele, melyben ne másképpen szólítaná „Kedves kis Juhászom!, Te kis Juhász Gyula, Kedves Juliusom!, Kedves kis Juliusom!, Kedves kis Juhász Gyula!, Kedves kis Koboldom!, Szeretett kis szegedi Ibsenem!, Kedves komám, Gyula!, Kedves Gyula komám!,...

Juhász Gyula viszont: Kedves Gáborom!, Kedves Oláh Gábor!, Kedves Magyar Hauptmann!

A Juhász—Oláh barátság, egyik legjellemzőbb vonása a kölcsönös biztatás. Érzik, hogy szükségük van egymás jóakarató bírálatára, támogatására.

„Kedves kis Juhászom! Végtelen érdeklődéssel ettem keresztül Márkus Lászlóval vívott tollcsatádat. Félremagyarázhatatlanul a te pártodon vagyok. Nagyon jól szoltál, nagyon okosan szoltál. Hertzeget ne hagyj, Gárdonyit se hagyj, mert ők nem kis emberek.

Egészen egyet értek Veled a modern magyarság felfogásban...“
(1905, ápr. 3.)

Vagy:

„Te kis Juhász Gyula,

Mi a fene jutott megint hozzád? Mire való volt annak a szindarab-

nak az eltépése? Nem találtál volna bennünket méltónak egymáshoz? Hát nem nagyszerű lett volna egy este látni egy helyt egymás első munkáját: Te tapsoltál volna az enyémnek, én a Tiednek? Mire való ez a lelki-furdalás? Csodálatos! Én még egyetlen soromat sem bántam meg, s nem is szívtam vissza. Pedig bolondokat írtam én is! Wedekind, Juhász, Oláh! Kutyafelséges egy triász!

Vagy csak meg akartál ijeszteni, szegedi kis rossz szellemem? Nojssz, úgy vigyázz! Kezem közé ne kapjalak, mert három egyfelvonásos tragédiát verek ki belőled egyvégtiben!...

Írj, Julius Hammerlein, írj, én kis pásztorom!

Írtam jó kedvemben...“ (1905 szept. 19.)

Oláh Gábor azonban nemcsak biztat, de biztatást is vár. Egyik drámája megbukott. „Kétszer adták s eltemették. Nos? Lesz még belőlem magyar Hauptmann? Válaszolj hamar!!!!“ — írja barátjának (1905. dec. 27).

Oláh Gábor két évvel később 1907. aug. 18-án megtudja, hogy barátjának, Juhász Gyulának egy darabja színre kerül Szigeten. Nem tud hova lenni az örömtől, csupa lelkesedés, csupa sugárzó öröm: „Légy szives írd meg rögtön: mi a címe? tárgya? mikor irtad? hol irtad? ... Jaj, te, ha egymásután jönnénk, te meg én! ... a munka: az élet! Gyönyörűség! Verseidet is alig várom! Hát még a drámádat, Wilde-et sejtke benned“ (1907. aug. 18).

A munkára való biztatásban Juhász Gyula sem marad el. Őszintén bevallja, hogy önmagáért és igazaiért vívott nehéz, sokszor keserves tusájában végtelenül jól esik az olyan magányos, szabad lelkék üdvözlete, mint az övé „Egyek vagyunk *magyarságban* és modern szépségben... Szép és magasba vivő úton én is köszöntelek bajtárs. Hallom és pedig őszinte nagy örömmel sikereidet. De az igaziak, a nagyok csak ezután jönnek...“ Oláh Gábor párisi tartózkodása idején (1908. júl.) írja Juhász *Pogány* című versét, melyet el is küld barátjának. A vers megküldésével egyidejűleg Juhász Oláh újonnan megjelent verseskötetéről is bírálatot mond, mely biztatás barátja és önmaga felé: „Fogadd rokontalan rokon lelke nagyrebcsülését az eredeti, bús magyar, égvívó verses könyvedért. Erő, elbúsult, irdatlan erő vívódik benne önmagával; havasi gyopárok, magányos aloék és nagyszirmú álomvirágok nyílnak a Te komoran szép pusztád közepén... Igazam van? Minden igaz, ami a mi igazunk... Különben én hiszek benned Gábor, és a csüggedés óráiban kell, hogy a te magányos szivednek is legyen getszémáné kertje — ez is vígasztaljon.“

Oláh Gábor írja Juhász Gyuláról szóló kiadatlan kéziratában, hogy „Juhász Gyula minden barátját nagy léleknek és rendkívüli szellemnek érezte. Soha nem tagadta meg senkitől a magasztalást. Ennek az volt az oka, hogy ő maga sóvárogta legjobban a biztatást és dicséretet; mert, valószínű, sohasem bizott igazán magában. Barátai meggyőző elismerésétől várta ingó hite tornyának a megtámasztását. Már pap is azért nem lett, mert méltatlannak érezte magát Isten szolgálatára. Nagy költő szeretett volna lenni s nem hitte, hogy birja erővel. Ez az örök kétely csak nőtt vele élete alkonyán. Tragikus végéhez is ez sodorta hosszú éveken át.“ Juhász Gyula valóban a végletek embere, számára középút nem volt, bár

az elhivatottság tudata a legteljesebb önbizalommal jut kifejezésre már egészen korán verseiben. 1904-ben a Tátrában nyaraló Oláh Gáborhoz költői levelet ír:

*Rousseauként a magány s természet ölébe heverve,
Üdvözlégy Gábor, vén szepesi remete!*

Ekkor még egyikőjük sem sejtette, hogy Oláh Gáborból Debrecen Rousseauja lesz. Juhász Gyula ugyanitt öntudattal írja magáról:

*A természet és lángész szemlélete érleli bennem.
Azt a magot, melyből még aratand hazám.*

A két költő egymás iránt való rajongó barátságából következett az az őszinteségből fakadó önismeret is, mely lelkük legmélyére bevilágít.

Oláh Gábor egészséges ember. Az életet a legteljesebb odaadással éli. Hangulatát nem befolyásolják egyáltalán az evés, ivás esetleges kilengései. Egészséges életszemléletével ellentétben áll a parnasszista Juhász beteges érzékenysége, mimóza természete és törékeny egészségi állapota. Oláh magabizóbb, a sikertelenség nem sebzi halálra, de még némaságra sem. Az egészséges emberek optimizmusával biztatja barátját, hogy „enni kell, eleget, sőt többet az elégnél! Ilyen korban egy kis csömörlés nem árt úgy, mint hónapi koplás! Nem vagy már az eleven holtak zárdájában, világi vagy, hát élj világiasan. Azért nem tudsz megírni egy valamire való hosszabb és logikusabb tanulmányt, mert keveset eszel! Azért butulsz el a vizsgák előtt, mert keveset eszel... Az élet = evés. Legalább Debrecen ezt tanítja... Erősítsd vézna testedet okos tornászással. Ez a kor, ami most jön ránk, éppúgy számon kéri a testi erőt, mint a lelki keménységet...” (1906. január 21.)

Csak az egészségtől duzzadó férfi írhat így, aki a betegséget hírből sem ismeri, és a testi gyengeségek előtt megértés nélkül áll. A jó idegzetű, egészséges Oláh Gábor minden csalódás feletti fájdalmát, pesszimista világnézetét könnyen eloszlatta az a félpohár bor is, melyet az élet juttatott neki, és nem jutott eszébe azon keseregni, hogy neki csak félpohár jutott egész helyett, mert optimista volt nemcsak fiatalságában, de egész életében. Mint minden költő, Oláh is hiú volt és ezt tudta magáról. „Hja, a rókát farkánál fogva lehet megfogni, az öreg Oláht meg hiúságánál fogva. Ez utóbbihoz értesz is, ó Ihász!” — írja egyik levelében. (1906. jún. 19.)

Várkonyi Nándor Oláh egyéniségében valami Vajdára emlékeztetőt lát. (Az újabb magyar irodalom, 213 l.) Juhász Gyula is Vajda lelkét és sorsát látta benne (Juhász Gyula Oláh Gáborról, Népszava, 1942. jún. 28). Hogy mennyire eltalálták az igazat, ezt bizonyítja Oláhnak egy Juhászhoz intézett levele, melyben önmagáról tesz vallomást. Oláhnak Petőfi volt az eszményképe. S hogy önmagát Petőfihez hasonlítsa, január 17-iki, 25-ik születésnapjára ad alkalmat. „Ezek az évforduló napok — írja — mindig összetörnek lelkileg! T. i. Petőfi rohan ilyenkor eszembe s kétségbeesek és majd meghalok! Ő 26 éves volt, értsd meg Gyulát! 26 éves,

mikor meghalt — s mit hagyott maga után! (Nem értve bele Szendrey Juliát!) Ugyan mondd meg nekem, nem arcpirulva kellene meghalnom, most 25 éves koromban, ha a szerint üdvözülhetnék, hogy mit hagyok magam után!?

*Csak midőn a hídon megdobbán a lábam,
Mely időtfordító tenger pusztaságban,
Ma s holnap határán:
Akkor érzem szörnyű terhedet öröklét!
Akkor sinylem idők rámszuhanó öklét!
Akkor állok, mint Lóth, megdöbbenve, árván...*

Úgy veszem észre, bennem is kevés az akarati tartalom s túlteng a képzeleti rész! Ha valaha, úgy ebből sarjad tragikumom. Szilárd emberek kellenének körém, hogy el ne veszítsem magamat. De mikor nálam is viaszakabb lábakat látok! Hová legyek? Hová legyek?“ Ime, mennyire jól látta Oláh Gábor már 25 éves korában életének tragikumát. Petőfi zseniális életműve elkápráztatta. Nem értette meg, hogy a debreceni földből is lehet magasra nőni, de előbb gyökeret kell eresztetni, mélyre. Küzködni kell, míg eljön az idő. Egész életében egyszerre akart nagy lenni. Ez az egyszerűreakarás diktálta neki a lázas munkatempót, amelyben úgy égett el, hogy másoknak világitott volna.

Juhász Gyula már egészen fiatalon hasadt lelkű ember. Tudós is szeretne lenni, de költő is. Egyik a másikat gyilkolja vagy emeli benne, mint Péterfy Jenőben!

„Beteg vagyok, öreg, — írja Oláh Gábornak — és erre az én bajomra nincs balszam Gileadban. Szerelem? Gombház! Dicsőség? Fene! Péterfy Jenő úri betegsége szállott meg: Ördögös vagyok... De ezt a modern kiadást, még a Jézus sem tudja kiüzni, csak az anyaföld, az áldott anyaföld... Tanulok, tanulok és butulok... Faustként kijárom a filozófiát, a theológiát, a juris prudentiat és medicat... Félelme vagyok, barátom, itt a baj. Költő, akit meg-evett a tudomány fenéje. Tudós, akiben mozog a költészet kukaca. Hahaha!“ (1906. júl. Szeged). Ime egy önvallomás, amely Zolnai Béla huszonnégy évvel később Juhász Gyuláról írt megállapításait ragyogóan igazolja.

Juhász Gyula a legkultúraltabb magyar költők egyike. Költészetét nem a romantikus eruptio, hanem a kultúra jellemzi. „Mint-ha az egész világ beletükröződnék a lelkébe, a verseiben egy egész kultúrvilág verődik vissza.“ (Z. B. *Juhász Gyula*. Széphalom, 1927. 308. l.) Juhász Gyulának, úgy látszik, meg kell futnia azt a keserves Pascal-i utat, mely az „*ignorance qui se connaît*“-hoz vezet. Széleskörű irodalmi műveltsége a költői teremtés szabad folyamatát erősen gátolja. Mesterművek lebegnek szemei előtt, melyeket túl kell szárnyalnia, melyeknél különbet kell alkotnia, és jaj neki, mert érzi magában a tehetséget, de nincs benne elég akarati erő a nehézségek legyűrésére. Egyébként Juhász Gyula lelkét korán ellepik a meghasonlás, a kétség fekete hullói. Juhász Gyula leveleit aforizmaszerűen, rapszodikusan írja. Levelei ideges, beteges lelkének hű képmásai. Bölcs bolondnak nevezi magát

„ki holt eszméknek él
S fölötte a teremtő szenvedély,
Elszáll ijesztő üstökös gyanánt...“

(Egy fiatal öngyilkosnak).

E versével kapcsolatban írja Oláh Gábornak:

„Vigyázz öreg, hogy te is így ne járj. Nagyon szomorú az, ha az ember nem lehet szomorú szép emlékek fölött.“ (1908). Ez a Lamartine-i romantikus felfogás jellemző Juhász Gyulára. Költészetét az emlék táplálta. Egész életében a szép emlékek után vágyódott, s mivel nem adatott meg neki, teremtett magának. Ezért lett szerelmi lírája Kölcsey-féle étheri lira, föld és ég között lebegő tündöklő tünemény. Gondoljunk csak a „Milyen volt székesége“ és a többi csodálatosan tiszta zenéjű, valami ismeretlen, elemezhetetlen fájdalomtól megszépített, belső ragyogású költeményeire.

Amennyire egyszerűnek látszott a szerelem Oláh Gábor részére, annyira problematikus, örök, megoldatlan fájó seb maradt Juhász Gyula számára. Oláh Gábor előtt is lebegett női ideál, őt is üldözte egy édes leányarc emléke. A pesti egyetemen maradt Juhász Gyulától sokszor megkérdezi: „Mit csinál a kis Schmidt Erzsi?“ De Schmidt Erzsi nem lágyul meg Oláh kérő szavaira, de még Juhászéra se. Egyszer azt üzeni neki Juhász útján: „Schmidt Erzsinek mondd meg, öreg, hogy kegyetlenebb a Prometheus máját vagdosó sasnál! Miért nem ír egy pár sort? Hát szomjúságban hagy elepednem? No, nem szép tőle. De azért köszöntöm.“ (1906 jún. 17.) Nem sokkal később Juhász Gyulának azt a tanácsot adja, hogy szeressen „igazán, nagyon, melegen, szakadatlan! Mert ez tartja az emberben a lelket. Gyulai Pál emberevő, mégis hogy tudta szeretni Mária-ját! (Aki melleleg gyönyörű szemű nő lehetett! Legalább az arcképe után ítélve). Sajna, ebben a tekintetben nekem rosszul és szűken ereszt a posztó... Pedig szomjúhozom a nőiséget. Még Pesten volt benne valami részem; legalább az egyetemen, különösen Beöthy-, Négyesy-órákon. De itt Debrecenben?! Piha, Piha! Öreg! Mondd meg Schmidt Erzsikének, ha találkozol vele, hogy öreg bajtársa arra kéri: írjon neki torinói remeteségébe vigasztaló leveleket. Neki nemcsak női lelke van, hanem szép stílusa is. Igazán nem járja, hogy így kivesse emlékezetéből azt az embert, aki olyan szívesen, odaadóan szolgáltatta kezéhez hajdanán, hajh, a boldogabb időkben, a Beöthy-jegyzeteket. Mondd meg neki: ha nem ír, leveszem róla lelki kezeimet és Singer-kiadásban megjelenendő harmadik könyvünkbe nem iktatom be róla zengett panegirikus versemet. Tehát emberelje meg magát, mert nevének fennmaradása, vagy örök elenyészete forog kockán... És végül azt is mondd meg neki, ezután Kovács Erzsinek keresztelem s úgy is hívom...“ (1906. jan. 21.)

Még egyszer (1906. jan. 26)-án megemlíti „Kovács“ Erzsike nevét s ezután Kovács Erzsike a költő szívében elsüllyedt, hogy néha-néha felmerüljön, és a nagy magányosság idején egy más élet, talán szebb élet víziójával kísértse szívmarkoló fájdalommal.

Oláh realista hajlamú ember, aki a tények felett hamar napi-rendre tér. Egyéni baja humorba csap át, hogy ne mondjam, oly-

kor akasztófahumorba. Juhász Gyula az étellel szemben határozott állásfoglalásra képtelen. A szerelem számára:

*Szép, ősi szó, mámoros messi illat,
Távoli akkord, fájó és örök
Beárnyékozod borús álmainkat:
Égi követ liliomok között.
A végzet voltál vesztett ifjúságom
Szent tavaszában: élet és halál,
Bús életem és gyönyörű halálom,
És elhagyál.
(Szerelem).*

Ez a késői vers igazolja Oláh Gábornak tett vallomását a szerelemről.

„Szerelem? Nem való nekem erről beszélni. Gyökössy a megmondhatója, meg egy gyönyörű, parfümös zsebkendő. Meg — no majd egyszer, akkor! De meg ne ijedj, Ember, nem komoly a dolog. Nem születtem én se filiszternek, se apának. Az én születéseim: az én műveim“ (1906).

Néhány évvel később írja megint a szerelemről:

„Hogy vagy vele, Gábor? Én őszintén vallani fogok. Gyáva és jellemtelen vagyok a szerelemben. Pupák, hülye, marha. Volt már vagy 5 ideálom, de a versírásnál többre egyiknél se merészkedtem. Eszembe jut a Detlev von Liliencron verse: a lány és legény sűg, bűg, csókolózik — és János fönn verseket olvas. Ez a refrénje az én rózsaszínkődös idilljeimnek. Magányos szerelem. Vagy a magunk fajtája mindenben így van?“ (1908).

Ha Juhász Gyula e sorait olvassuk, Rodin l'Éternelle idole alkotására kell gondolnunk, vagy a költő Fohászkodás c. költeményére.

*Annák, szerelmek, elbocsátom őket,
Mint őszi lomb a szálló levelet,
Szőkén keringve hulljanak az őskert
Örök rögére, holt álmok felett.*

Az Eternelle idole-t kergeti egész életén át, és ez az ismeretlen vágy viszi egyik városhól a másikba, míg végre szülővárosában, megfáradva, kiköt. A végén már Oláh Gábor is megsokallja: „A fene érti a te dolgaidat! Hogy kerültél megint Szegedre? Olyan vagy, mint Bolond Istók: ma itt természet, holnap ott s kinek tetszik, annak emelsz figarót, vagy kalapot...“ (1908 febr. 6.) Belső nyugtalanságának van még másik oka is: kultúréhsége. És ha Szokolczára, vagy Mármároszigetre veti tanár-végzete, hogy a magyar kultúra távoli végvárának legyen végbeli vitéze, kultúrszomja ezeken a helyeken se hagyja nyugodni. Vándorlásai közben, versei és levelei is bizonyítják, sohasem tévesztette el szem elől, hogy Ő mindig, mindenekelőtt, elsősorban magyar. Azok számára, akik Juhász Gyulában hajlandók voltak mást látni, vagy valótlanúságot ráfogni, szolgáljon tanubizonyoságul az alábbi Mármároszigetről írt megdöbbentő levélrészlet:

„Kedves jó Gábor bátyám, szent Öreg, boldogító soraid voltak az első modern üzenet ebbe a középkori ghejtóba...

Kazárok földjén vagyok. Német szó, piszok mindenütt. Zsidóváros mellett zsidófalu. Barátom ilyenkor érzem, hogy mennyire magyar vagyok! A kutyaistenit ennek a zsidóvilágnak. Te, az az állatsorban élő, besompolygó, álmos szemű, kalmárvérű kazár, amely itt Mármaroszigeten felüti oduját, holnap talán már a Budapesti Napló szerkesztőségében köpi le a buta fajmagyart. Probatum est... Magyarország a magyaroké. Ezt tanítom én az iskolában magyar órán, latin órán, történelem órán. A végeken a magyar nemzet katonája vagyok, ezzel hajtom le álomra mindennap elfáradt fejemet... Nagy magánosságban élek, kedves Gáborom. Olyan magányos vagyok én itt, mint maga a magyarság. És olyan szomorú és olyan tragikus...“ (Ebből a hangulatból született egyik legszebb verse: Az Iza partján).

Juhász Gyula, mint a századeleji legtöbb tehetséges magyar költő; olthatatlan intellektuális szomjjal indult neki az életnek. Oláh Gáborral versenyt olvasnak mindent. Levelezésük nemcsak személyes ügyeiket foglalja magába, de egész, akkori irodalmi műveltségüket, érdeklődésüket és állásfoglalásukat.

Juhász Gyula nem szerette Gyulait. Egyik 1906. jan. elejéről származó levelében azt írja Oláhnak, hogy Gyulai „a legkedvesebb egyéniségek egyike, egészen Aranyos.“ Oláh siet Gyulait megvédeni:

„Bármennyire ócsárolod is te Gyulai Pált, mint kálomista kritikust és költőt, én kénytelen vagyok nyolcvanéves korában is nagyrabecsülni, mert a szellemi törhetetlenséget kemény testben őrizte meg idáig. A mi huszadik századunk húsz és egynehány éves „Brandese“ már halált kiált, mert nem eszik eleget s így arca sápadt, dongája vékony, agya vérszegény s így a gépezet kimerült!“ (1906 jan. 21.)

Oláh Gábornak költőideálja: Petőfi, Juhász Gyuláé: Arany János. „Tudod-e, hogy én meg Petőfibe bolondultam vissza? — írja Oláh Juhásznak. — Igen! Már gatyáskölyök koromban is faltam, most újra az ő üdeségében, kiapadhatatlan sökszerűségében fürdettem lelkemet. Írni akarok egy kis könyvet a Petőfi képzeletéről; kimutatnám benne, hogy épen a képekbenlátás, mindenségnek, emberi Énnek képekben nyújtása teszi a költőt igazán nagy költővé! Vannak hangulatköltők, vannak képzeletköltők; amazok olyanok, mint a csendes alkonyat, emezek: mint az égbolt zenitjén ragyogó nap! Én ezeknek az utóbbiaknak zászlajához szegődöm! Ide tartozik Shakespeare, Goethe, Dante, Byron, Petőfi! Gondolom: nem rossz társaság! (Arany már más! Őt meg te magyarázd meg, ha van istened!)“

Egy későbbi levélben (1906. aug. 17.) ugyancsak Petőfiről ezeket írja:

„Te! Hallottad, hogy Petőfinek a „Felhők“ c. ciklusa nagy hatással volt Nietzschére? Meg is zenésített közülök; a szerelmes dalai-ból pedig a „Te voltál egyetlen virágom“-at és a „Te vagy, te vagy barna kis lány“-t. Hát nem nagyszerű?! Olyan lelkesedéstől szétfeszülő módon éreztem magamat, mikor ezeket olvastam! Hármaztatott büszkeséggel írom „Petőfi képzelete“ c. értekezésemet! Bará-

tom, Petőfi oly nagy, mint a felhőkbe vesző havasok; csak akkor látjuk igazán felséges temérdekségükben, mikor jó távolságról emeljük fel rájuk szemünket. S Petőfihez még oly közel vagyunk!”

Juhász Gyula egyetlen nagy költő-ideálja Arany János. Az öszeomlás idején, 1919-ben is, a szegedi Baross Gábor főreáliskola tanári könyvtárából Arany összes műveit veszi ki elsősorban.

„Arany János-studiumokba merültem — írja Oláh Gábornak (1906) — az öreg minden betűjét falom, eszem... Szándékom megírni életrajzát, amint én tudom. Szeretnék olyasmit csinálni, mint amelyet Bielsovszky csinált Goethével és Carlyle Schillerrel.

Én Aranyról kissé más vélekedésben vagyok, mint a közvélemény. Sokkal modernebbnek és sokkalta emberibbnek látom, mint mások. Ideges érzékenység és merő finomság, de józan humorral szaturálva. A mi nagyfejű szépészeink egy kissé öreg és unalmas atyaistent faragtak belőle. Ebből annyi igaz, hogy ő is mindent megért és mindent megbocsát, de az is igaz, hogy nem szeretett trónon ülni... Van valami dekadens vonás benne s ez benne a legértékesebb. „Egy fájó gép, mely pipál.“ És tegyük hozzá: aki ezt meg meri írni magáról, mélységek mélysége, Shakespeare bohócainak bölcsesége: Ki látta eddig ezt a tamburás öreg úrban?”

A két költő levelezése 1908-ban megszakad. Oláh Gábor is, Juhász Gyula is haladnak a maguk babértalan, magános, tövises útjain. Pedig Oláh Gábor nem így gondolta. Hitt abban a szövetségben, melyet az Egyetemi Kör irodalmi gyűlései hoztak össze, hitt „Kosztolányi, Zalai, Dienes, Madai, Juhász etc. sokra markos“ táborában. Amint maga is írja: „Én magamon kívül roppant kevésben hiszek a világon, de ennek a szövetségnek későbbi hatását szilárd hittel vallom, mert „ha az ildomtalan zsidóság tudja egymást támogatni, egymás hírét kürtölni: Isten — Jehova úgy segéljen: a magyar is tudja!“ (*Dátumnélküli levél, valószínűleg 1905-ből*). Az optimista Oláh még igen-igen fiatalon írta ezeket a sorokat, nem tudta, hogy az élet és az idő közös gyúrásában hogyan és miképpen alakul az emberi lélek. Nem hitte volna, hogy éppen ő lesz az első 3 évvel később, aki visszautasítja e szövetség egyik tagjának baráti segítő kezét. Tervek, Zarathustra fordítása, Sámson, drámairás, versek, cikkek, tanulmányok a fiatalság tüzeiben ellángoltak, miként a fiatal szív diktálta szavak.

Juhász Gyula 1908 novemberében meghívja Oláh Gábort a Holnap-társaságba. Oláh Gábor a meghívást visszautasítja, mivelhogy megvolt a maguk Bokréta-társasága 1902 óta. „Az első költői kvintett.“ Attól félt talán, hogy Adynak, a napnak ragyogásában a csillagok elhalványulnak? „Sőt, egy kissé hetyke“ levele miatt, „mely Rákosi Jenő lapjában jelent meg“, magára haragította a Holnap társaságát. Jóval később, a 30-as évek végén, a már említett Juhász Gyula leveleiről szóló kiadatlan tanulmányában keserűen írja: „Ady csatlósai nagyon megkergettek azért, hogy vissza mertem utasítani a Holnap tagságát.“ Pedig Oláh Juhász meghívása előtt írja (1908. ápr. 11.) barátjának: „Ady volt itt; Merész ember; hatalmas gúny és erősen új fantázia! Téged nagyra becsül. Úgy látszik, engemet se vet meg.“ Ezek a sorok elismerik ugyan Ady tehetségét, de a kisebbségi érzés is kicsendül belőlük, melyet Oláh Ady-val szemben

mindig érzett. A Juhász—Ady-barátság már a kölcsönös megbecsülésen alapult. Ady maga kereste fel Juhászt levelével és azt ajánlotta neki, hogy „a nagy intellektus bércén“ vágja magát a földre, mert a költészete túl okos. (1908). A két nagy költő költészete közötti különbséget mi sem jellemzi jobban, mint Adynak fenti üzenete. Juhász Ady-val, a költővel szemben a költő volt, s maradt, aki tudta, hogy hangjával, felfogásával az új költők tömegében egyedülálló. Való, hogy a visszautasítás rosszul esett Juhásznak, és a levelezésük emiatt megszakad. Bár idővel a seb beheged, de az a négyévi levelezés, melyben a két költő fiatalságának minden idealizmusa, öröme, bánata, írói becsvágya, célja, az egymás iránt való szeretet és megbecsülés fényében tündöklő, sohasem tér vissza. Jó tíz év múltán, nemzeti katasztrófánk égzengéses idején, Juhász nyílt levelet intéz Oláh Gáborhoz (*Délmagyarország* VIII. évf. 262), aki a legmagyarabb magyar nyelven ír, és aki *Jött éve csodáknak* c. fantasztikus játékában próbálja feltámasztani „az örökifjú és örök dicsőségű Csokonai vitéz Mihályt.“ Ebben a nyílt levélben, megegyezően felragyog a régi szép barátság minden fénye, az egykori nemzetmentő törekvések tündöklő harci tényének emléke, de a sivár jelen nagyon megkeseríti a multon való derengést.

Ennek a költői barátságnak van még egy utolsó, felejthetetlen szépségű fellobbanása: egy kis tanulmány, melyet a már nagy beteg Juhász Gyula Oláh Gáborról írt abból az alkalomból, hogy barátját Szerb Antal nem vette fel irodalomtörténetébe. Talán Juhász Gyulának fájt a legjobban ez az igazságtalanság. Ezért „rehabilitálni“ szeretné agyonhallgatott barátját, aki még 1909-ben is azt írta Rákosi Jenőnek a „Holnap“ és Ady körül támadt polémia alkalmából, hogy a Rákosi-korszak után az Oláh-korszak következik a magyar irodalomban“... és akinek „csodálatosan tiszta és gazdag nyelvművészete egy új Arány Jánost sejtetett. Beöthy Zsolt őt tartotta az egyetemre járó költők közt a legkülönbnek. Ha beszélt, ha írt, mint-ha a magyar nyelv géniusza szólalt volna meg... Ő talán az egyetlen kora irodalmában, aki minden tudása és műveltsége dacára, valahogyan vadidegen maradt ebben a világban, amelybe nem tud beleszokni és beletörödni, s amelyik nem is igen törődik vele.“ (Juhász Gyula — Oláh Gáborról. Népszava, 1942. jún. 28.)

Oláh Gábor meghatódottan olvassa hűséges barátjának kéziratban maradt tanulmányát, melyet Kilényi Irma, a Juhász Gyula-emlékek, írói hagyatékok önzetlen és hűséges gyűjtője, örzője küldött meg neki, és ezeket írja Kilényi Irmának:

„Nagyon szépen köszönöm a Juhász Gyula rólam írt cikkét. Szegény, még nagy betegségében is engemet akart rehabilitálni a túlfeledékeny Szerb Antallal szemben. Pedig, ha tudta volna, milyen keveset adok Szerbre is, meg Antalra is, meg halhatatlanságot biztosító könyvére is, nem ölte volna ilyennel az idejét. Voltam, vagyok, leszek. Nem lehet egy embernek megsemmisíteni. Majd, ha a nemzetem egészen elfelejt: akkor lesz igazza Szerb Antalnak.“ (1938. nov. 12.)

Azóta Oláh Gábor is „a jámbor paraszt apák paraszt fia“, aki-nek még lidérc se lángolt és kiöntött víz volt eljátszott élete, megtért „az ősi puszták“ fekete földjébe. Talán egész életében nem ír-

tak róla annyi cikket, mint a halálát követő néhány hónap alatt. Az ő sorsa is beteljesült, meg kellett halnia, hogy felfedezzék. A „Fama miss“, akinek annyit udvarolt, végre kegyeibe fogadta. A „Leszünk mi még Valaki“, Juhász-jóslat beteljesült felettük.

MADÁCSY LÁSZLÓ

Délbaranyai képek

A JELENLEGI MAGYARORSZÁG legdélibb hegyvidékének, a Villányi-hegységnek magas átjáróján, a Kistótfalu—Máriagyúd közti erdei úton haladva, valamivel a Csukma-csúcs alatt érek a tetőre. A termékeny Karasica-völgyből indultam el napkelte előtt, a szürkület löszbevájt pincék között talált a szöllőborította domboldalakon, aztán megint besötétedett fejem felett az út. Erdőbe jutottam; a galagonya, kökény, mogyoró bokrokkal szegélyezett ösvény két oldalán feketén, mozdulatlanul álltak a fák. Lábam alatt puhán dobban a föld, a némaságot csak az ébredő madarak felvijjogó szava szakítja meg. Rigók füttyentgetnek egymásnak a lomb-sátor alatt, vadgalamb bűg fel a bozótos sűrűben, különben fülelő csönd van mindenütt és bő harmat hull a szakadékos út nehéz rögeire. A lejtő izzasztó-meredeken vezet a tető felé. Aztán ritkulni kezd a sötétség és szürkén rajzolódnak a hágó felé elfogyó erdő fái a hajnalodó égre. A keskeny út kitágul, a fák közt kerekedő könnyű hajnali szellő borzongatja meg az ágakat és távoli harangszó elvesz-felbukkanó foszlányait hozza föl felém. A szomszédos hegyek körvonalai egyre élesebben válnak a tarka, sárga-pirosávós égtől, kéken fúródik a magasba a hegység legkeletibb, legmagasabb, meredek őrtállója, a Szársomlyó. Szabályos háromszögének csúcsa mögül most bukkan ki aranyos-vörösén a napkorong. Bíborban fürdik a tető, a hegy alja még tejszerű fehérséggel páرازik. Királyi pillanat ez! Egyszerre szél rázza meg a mellettem levő erdőszegélyt, a pára vattaszerű csomókban oszlik szét a lenti sík felett s mint Delibes álomban heverő játékműhelyének babái, tárgyai az éjtszakai beosonók mozdulataira egyszerre forogni, mozogni, zakatolni kezdenek, ugyanúgy a felkelt nap sugarainak érintésére egyszerre megelevenedik az egész táj. Hajladoznak, zúgnak a lombok a tetőkön, méltóságosan úszó, köröző golyákat pillantok meg a kagylófehérségű bárányfelhők alatt, lent tucatnyi falu fehér tornya villan a szemembe, mindannyiból száll felém a harangszó, a végtelen sík kilép egyforma szürkeségéből és szabályos kockákba igazodik mezőivel, tarlóival, erdőcskéivel, fehér utak kanyargását látom a jegenyesorok között, hősínű füst bodorodik az alatt felsivító apró vonat kéményéből, fészekszerű kitártságban tárul elem várával, tornyaival, kéményeivel a lábam alatt Siklós... A köd még száll, de már kivillan leple alól dél felé a szeszélyesen kanyargó Dráva, a hajnali tisztaságban felködlenek a horvát hegyek merev vonalai, észak felé pedig a tűnő éji szürkeségből kibontakoznak a Mecsek domború hátai.